

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARINING LEKSIK VA GRAMMATIK SATHLARIDA GRADUONIMIYA: PSIXOLINGVISTIK NUQTAI NAZAR

Xoldarova Nodiraxon Husanboy qizi

Qo'qon Universiteti, Jahon tillari kafedrası o'qituvchisi

Holdarovanodira241@gmail.com

+998909846944

Annotatsiya. *Mazkur maqola ingliz va o'zbek tillarining leksik va grammatik sathlaridagi graduonimiya masalasini psixolingvistik nuqtai nazardan o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada graduonimiya, leksik va grammatik farqlar, ularning psixolingvistik tahlili va til o'rganish jarayonlariga ta'siri batafsil ko'rib chiqilgan. Ingliz va o'zbek tillaridagi leksik va grammatik elementlarning graduonimiyalari, psixolingvistik jarayonlar orqali qanday tushunilishini va bu jarayonlar odamning tilni qanday qabul qilishiga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga qaratilgan. Maqolada Chomsky, Miller, Vygotsky, Sapir, Luriya kabi mashhur olimlarning ilmiy ishlari va ularning graduonimiya va psixolingvistika sohasidagi hissalarini tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqot, tilshunoslik va psixolingvistika sohalarida tilni o'rganish va o'rgatish jarayonlarini yaxshilash uchun yangi yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqishga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *graduonimiya, leksik graduonimiya, grammatik graduonimiya, psixolingvistika, ingliz tili, o'zbek tili, tilshunoslik, semantika, til o'rganish, psixolingvistik jarayonlar.*

Annotation. *This article is dedicated to the study of the phenomenon of gradualism in the lexical and grammatical layers of English and Uzbek languages from a psycholinguistic perspective. The article examines the concept of gradualism, lexical and grammatical differences, their psycholinguistic analysis, and their impact on language learning processes. It aims to determine how the gradualism of lexical and grammatical elements in English and Uzbek is understood through psycholinguistic processes and how these processes affect the way a person perceives language. The works of famous scholars such as Chomsky, Miller, Vygotsky, Sapir, and Luria, and their contributions to the fields of gradualism and psycholinguistics, are analyzed in the article. This research helps in developing new approaches and methods to improve language learning and teaching processes in the fields of linguistics and psycholinguistics.*

Keywords: *gradualism, lexical gradualism, grammatical gradualism, psycholinguistics, English language, Uzbek language, linguistics, semantics, language learning, psycholinguistic processes.*

Аннотация. *Данная статья посвящена исследованию феномена градуализма на лексическом и грамматическом уровнях английского и узбекского языков с психолингвистической точки зрения. В статье рассматриваются понятие градуализма, лексические и грамматические различия, их психолингвистический анализ и влияние на процессы изучения языка. Оценивается, как градуализм*

лексических и грамматических элементов в английском и узбекском языках воспринимается через психолингвистические процессы и как эти процессы влияют на восприятие языка человеком. В статье анализируются научные работы таких известных ученых, как Чомский, Миллер, Выготский, Сапир и Лурия, а также их вклад в области градуализма и психолингвистики. Данное исследование способствует разработке новых подходов и методов для улучшения процессов изучения и преподавания языка в области лингвистики и психолингвистики.

Ключевые слова: *градуализм, лексический градуализм, грамматический градуализм, психолингвистика, английский язык, узбекский язык, лингвистика, семантика, изучение языка, психолингвистические процессы.*

Kirish. Ingliz va o'zbek tillarining leksik va grammatik sathlaridagi farqlarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki psixolingvistik nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega. Psixolingvistika so'zi, tilning inson aqli va ongidagi jarayonlar bilan qanday bog'liqligini o'rganish orqali tilshunoslikka yangi bir qadam qo'yadi. Bu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi leksik va grammatik strukturalar, ularning psixolingvistik jihatlari, va graduonimiya, ya'ni til birligining o'zgaruvchanlik darajalari tahlil qilinadi. Leksik graduonimiya so'zlar orasidagi semantik farqlarni anglatadi. Psixolingvistik nuqtai nazardan, so'zlarning odam aqli va uning qabul qilishi qanday o'zgaradi va shunga mos ravishda qanday farq qiladi degan savolga javob izlash kerak. Ingliz va o'zbek tillarida leksik graduonimlar, ya'ni semantik yaqin so'zlar va ularning kontekstga qarab o'zgaruvchanlik darajasi qiziqarli bir tahlilni taqdim etadi.

Ingliz tilida so'zlar ko'pincha keng semantik diapazonni qamrab oladi. Masalan, "big" (katta) va "large" (yirik) so'zlar semantik jihatdan o'xshash bo'lsa-da, har biri o'z kontekstida alohida ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ingliz tilidagi leksik graduonimlar ko'plab metaforik, sinonimik, va antonimik shakllarda mavjud. O'zbek tilida leksik graduonimlar ko'pincha o'zbek xalqining madaniyati va tiliga xos bo'lgan tushunchalar bilan bog'liqdir. Masalan, "katta" va "keng" so'zlari semantik jihatdan o'xshash bo'lishi mumkin, lekin ular turli kontekstlarda farqli ma'nolarni anglatishi mumkin. O'zbek tilida shu kabi graduonimlar juda ko'pdir, va ular ko'proq xalqning urf-odatlarini va qadriyatlarini bilan bog'liq.

Psixolingvistika tilni tushunish, ishlab chiqish va boshqarish jarayonlarini o'rganadi. Tilning leksik va grammatik graduonimiyalari ham odamning tilni qanday qabul qilishini va qanday ishlatishini ko'rsatadi. O'zbek va ingliz tillarining grammatik va leksik sathlaridagi farqlarni psixolingvistik nuqtai nazardan o'rganish, til o'rganish jarayonining murakkabligini tushunishga yordam beradi. Insonning til orqali fikrlash jarayoni graduonimiya yordamida yaxshiroq tushunilishi mumkin. Masalan, o'zbek va ingliz tillarida ishlatiladigan sinonimlar va antonimlar, odamlarning ma'lumotni qanday saqlashi va ishlatishiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida ma'lumot beradi. Psixolingvistika bu jarayonlarning qanday amalga oshirishini va qaysi grammatik yoki leksik elementlarning bu fikrlash jarayonlariga ta'sir qilishini aniqlashga yordam beradi. Ingliz va o'zbek tillarining leksik va grammatik sathlaridagi graduonimiya farqlari, har bir tilning o'ziga xosligini va insonga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Psixolingvistik nuqtai nazar bu farqlarni aniqlash va tushunishda muhim ahamiyatga ega. Til o'rganish jarayonlari va tilni ishlatishdagi farqlar, shu jumladan,

graduonimiya orqali ko'rinadi, bu esa tilshunoslik va psixolingvistik tadqiqotlar uchun muhim yo'nalishdir.

Adabiyotlar tahlili. Graduonimiya, leksik va grammatik farqlar, shuningdek, tilni psixolingvistik nuqtai nazardan o'rganish zamonaviy lingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biridir. So'nggi yillarda bu sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, tillararo farqlarni va tilning inson ongidagi jarayonlar bilan aloqasini tahlil qilishga qaratilgan. Quyida ingliz va o'zbek tillarida graduonimiya va psixolingvistik tahlillarni o'rgangan asosiy ilmiy ishlar keltirilgan. Noam Chomsky (1957) "Syntactic Structures" asarida tilning sintaksis va grammatik tuzilishiga asoslangan nazariyalarni ilgari surgan. Chomskyning Universal Grammatik g'oyasi tilning barcha tillarida bir xil psixolingvistik strukturaga ega ekanligini ta'kidlaydi. Bu fikr til o'rganish va tilni anglash jarayonlarining psixolingvistik tahliliga katta ta'sir ko'rsatdi. Ingliz va o'zbek tillaridagi grammatik graduonimlarni tushunishda Chomskyning teorialari asosiy o'rin tutadi, chunki u tillararo farqlarni va bu farqlarni qanday qabul qilish jarayonlarini o'rgatishda muhim nuqtalarni keltirib chiqargan [1].

George A. Miller (1967) o'zining "The Psychology of Communication" asarida kognitiv psixolingvistikani rivojlantirib, til va ong o'rtasidagi munosabatni o'rgangan. Millerning kognitiv nazariyasi tilning semantik va grammatik sathlaridagi graduonimlarni tushunishda muhimdir, chunki uning fikriga ko'ra, so'zlar inson ongida qanday shakllanadi va qabul qilinadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi sinonimlar, antonimlar va boshqa leksik elementlarning psixolingvistik jarayonlari Millerning kognitiv nazariyasi orqali aniqroq tahlil qilinadi. Uning izlanishlari graduonimiya va tilning ma'no tizimlari orasidagi bog'liqlikni chuqurroq tushunishga yordam beradi [2].

Lev Vygotsky (1979) o'zining "Language and Thought" asarida til va fikrlashning o'zaro aloqasini tahlil qilgan. Vygotskyning ijtimoiy va madaniy nazariyasi, tilning ijtimoiy kontekstda qanday shakllanishi va rivojlanishini ta'kidlaydi. U tilni nafaqat aloqa vositasi sifatida, balki ongning shakllanishi va rivojlanishi jarayonidagi asosiy element sifatida ko'rgan. Vygotskyning psixolingvistik tahlili, ingliz va o'zbek tillaridagi graduonimlarni, ayniqsa, semantik va grammatik farqlarni o'rgatishda qo'llaniladi. U til va ongning o'zaro aloqasini tushunish orqali graduonimiya va tilni qabul qilish jarayonlarini yanada chuqurroq aniqlash imkonini beradi [3].

Edward Sapir (1921) "Language: An Introduction to the Study of Speech" asarida tilning antropologik tahlilini kiritgan. Sapirning tahlili, tilning faqat muloqot vositasi sifatida emas, balki insonning madaniyati, fikrlash usuli va dunyoqarashini shakllantiruvchi asosiy vosita sifatida ishlatilishiga urg'u beradi. U leksik graduonimlarni, ayniqsa, tillarning madaniyatga bog'liq o'zgarishlarini o'rganishga e'tibor qaratgan. Ingliz va o'zbek tillaridagi leksik graduonimlar, Sapirning g'oyalari orqali, har bir xalqning madaniyati va urf-odatlarini bilan bog'liq ravishda tahlil qilinishi mumkin. Bu nuqtai nazar, leksik graduonimlarning psixolingvistik jihatlarini tushunishga yordam beradi [4].

Amir Luriya (1979) tilning kognitiv rivojlanishga ta'sirini o'rgangan. Uning "Language and Cognition" asari tilning insonning fikrlash jarayonlari va ongini rivojlantirishdagi rolini ko'rsatadi. Luriya, til va ong o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rganish orqali, graduonimiya va til o'rganish jarayonlarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil

qilgan. Bu o'rganishlar, o'zbek va ingliz tillaridagi grammatik graduonimlarni, masalan, fe'l shakllari va so'zlarning o'zgarishlarini tushunishga yordam beradi [5].

O'zbek tilshunoslari Azimov va Salimov (2020) o'zbek tilidagi leksik va grammatik graduonimlarni tahlil qilishda muhim ishlarni amalga oshirgan. Ular o'zbek tilining semantik va grammatik sathlaridagi o'zgaruvchanliklarni va graduonimlarni o'rganishda, tilshunoslik va psixolingvistik yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlagan. O'zbek tilidagi graduonimiya va uning psixolingvistik tahlili, til o'rganish jarayonlarida odamning psixologik xususiyatlari va tilni qabul qilish tarziga ta'sir ko'rsatadi [6].

Shamsutdinov (2019) o'zbek tilidagi semantik graduonimlarni o'rganishda yangi yondashuvlar ishlab chiqqan. Uning tadqiqotlari o'zbek tilidagi leksik va grammatik o'zgarishlarni, ayniqsa, semantik farqlarni o'rganishga qaratilgan. Bu tahlillar, o'zbek tilining semantik strukturasi va graduonimiyalari haqida chuqurroq tushuncha olishga yordam beradi. Tilshunoslikda va psixolingvistika sohasida graduonimiya, leksik va grammatik sathlardagi farqlarni o'rganish so'nggi yillarda keng tarqalgan. Chomsky, Miller, Vygotsky, Sapir, Luriya kabi olimlar, tilning psixolingvistik jarayonlar bilan bog'liq holda o'rganilishiga asos yaratgan. O'zbek va ingliz tillaridagi graduonimiya, tilni o'rganishda psixolingvistik tahlilning ahamiyatini ko'rsatadi va bu sohada olib borilgan ilmiy izlanishlar, tilni o'rganish jarayonini yanada rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega [7].

Xulosa. Ingliz va o'zbek tillarining leksik va grammatik sathlaridagi graduonimiya, tilshunoslik va psixolingvistik tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega. Har ikki til o'zining o'ziga xos semantik va grammatik strukturalari bilan farqlanadi, bu esa til o'rganish jarayonining murakkabligini ko'rsatadi. Psixolingvistik nuqtai nazar, leksik va grammatik graduonimlarning inson aqli va tilni qabul qilish jarayoniga qanday ta'sir qilishini o'rganishga yordam beradi. Bu jarayonlar tilshunoslikda, shuningdek, tilni o'rganish va o'rgatishda yangi metodlar va yondashuvlar ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Ingliz va o'zbek tillaridagi graduonimiyalarni tahlil qilish orqali, tillardagi o'zgaruvchanlik darajalari va bu jarayonlarning psixolingvistik jihatlari haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
2. Miller, G. A. (1967). *The Psychology of Communication*. New York: Basic Books.
3. Luria, A. R. (1979). *Language and Cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
4. Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace.
5. Luria, A. R. (1979). *Language and Cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
6. Azimov, S., & Salimov, A. (2020). *O'zbek tilida graduonimiya*. Tashkent: Fan va texnologiya.

7. Shamsutdinov, F. (2019). O'zbek tilining semantik tahlili. Tashkent: Yangi Nashr.